

ГЕНДЕРНА ОСВІЧЕНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ – АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

Гендерний компонент є важливою складовою забезпечення соціального прогресу, оскільки рівність представників обох статей свідчить про демократичні засади розвитку суспільства із урахуванням інтересів усіх громадян – і жінок, і чоловіків, та слугує підґрунтям покращення якості життя. Гендер є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства. У зв'язку з цим формування гендерної освіченості педагога є актуальною проблемою сьогодення. Саме знання про соціальні та біологічні чинники у процесі формування гендерних ролей і гендерної ідентичності уможлиблює створення неупередженого ставлення до самореалізації людини незалежно від її статевої приналежності, найбільш повну актуалізацію особистості у різних сферах людської життєдіяльності. У навчально-виховному процесі гендерний підхід уможлиблює його зорієнтованість на прийнятність вихованцями взаємозамінності гендерних ролей.

За нашим переконанням, не доречно ототожнювати результати гендерних досліджень з жіночою проблематикою й демографічним вихованням молоді. Мають набути актуальності ідеї рівності статей і взаємозамінності гендерних ролей, розвитку відповідальності, самодостатності особистості Жінки й Чоловіка. Як слушно зауважила Г. Лактіонова, якщо „жіноче питання” стало невід’ємною складовою XIX ст., то у XXI ст. цілком правомірним є виокремлення „чоловічого питання” [5, с. 129]. Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства нагальними є „чоловічі дослідження”, які покликані висвітлювати актуальні проблеми чоловіків. Насамперед йдеться про „покращення становища чоловіків” у зв'язку з поширенням безробіття, статево-рольових девіацій, погіршенням стану їхнього здоров'я та ін.

Гендерна проблематика у галузі освіти висвітлюється у наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених, педагогів-практиків. Так, питанням гендерної педагогіки, гендерної освіти приділяють увагу П. Горностаї, І. Іванова, В. Кравець, Н. Кутова, Л. Харченко, О. Цокур, Л. Штильова, Л. Юда та ін. Дослідження з гендерної психології здійснюють Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінежді та ін. Щодо педагогічної освіти, то проблему „гендерної освіченості” педагогів порушує Л. Столярчук. Гендерну компетентність педагогів схарактеризовано І. Мунтяном. Незважаючи на широке „тематичне поле” гендерних досліджень у галузі освіти, проблема гендерної освіченості педагогів не була предметом спеціальних педагогічних досліджень, що й зумовило вибір теми публікації.

Мета статті – висвітлення проблеми гендерної освіченості педагогів як актуальної проблеми вітчизняної педагогічної науки і практики.

Проблематика нашої публікації зумовила необхідність звернення до довідкової джерельної бази. Так, у „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” В. Бусела поняття „освічений” трактується як той, хто має освіту, засвоїв різнобічні знання; культурний, а поняття „освіченість” автор тлумачить у контексті „рівня освіти” [3, с. 858]. У тлумачному словнику Т. Єфремової „освічений” зокрема розглядається як культурний, у тлумачному словнику за редакцією С. Ожегова та Н. Шведової – це той, хто має різнобічні знання, а у словнику синонімів Н. Абрамова для поняття „освічений” неведено декілька синонімів, серед яких – інтелігентний, культурний, вихований, цивілізований.

Оскільки вивчені нами довідкові видання не містили визначень поняття „освіченість”, ми звернулися до наукових публікацій різних авторів. Так, нам імпонують умовиводи П. Бієрі, професора Вільного університету (м. Берлін, Німеччина), щодо розуміння освіченості людини [2]. Науковець зокрема наголошує, що освічена людина здатна до самопізнання й самовизначення, точного самовираження, орієнтації у світі, убезпечення себе від ролі жертви. Освічена людина є морально чутливою, вона володіє „складним мистецтвом

балансування між визнанням чужого світосприйняття й неухильним дотриманням власної моралі” [2, с. 14]. Російський письменник і популяризатор науки М. Рубакін ще у далекому 1911 р. зазначав, що освіченій людині притаманні сила духу, різнобічність інтересів і знань, критичність мислення, здатність відстоювати власну думку, активність, „чуйність, сила почуттів, енергія, воля...” [10]. Академік О. Новіков обґрунтував сутність поняття „освіченість у постіндустріальному суспільстві” як здатність спілкуватися, навчатися, аналізувати, прогнозувати, проектувати, вибирати і творити [6].

На наступному етапі нашого наукового пошуку у ході аналізу літературних джерел ми з’ясували сутність поняття „гендер”, що тлумачиться як соціально-рольовий статус жінок і чоловіків; система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей і відносин між статями, набутих ними в процесі соціалізації, що визначається їх соціальним, політичним, економічним і культурним буттям, розбудована суспільством і підтримана соціальними інститутами. Насамперед йдеться про соціальні можливості людини – чоловіка й жінки в усіх сферах життєдіяльності (освіті, професійній діяльності, у т. ч. доступ до влади, сімейному житті та репродуктивній поведінці). Звідси випливає, що предметом гендерних студій є дослідження нерівності за ознакою статі, соціальні наслідки нерівності та шляхи її подолання.

Виходячи із наведених вище визначень, формулюємо поняття „гендерна освіченість педагогів”. За нашим переконанням, гендерна освіченість є складовою моральності педагогічних кадрів, і передбачає сформованість ціннісних орієнтацій і установок, широких знань у поєднанні з потребою та вмінням використовувати їх у житті, що зумовлює активність життєвої позиції, сприяє формуванню власної соціальної активності та вихованців, спрямованої на утвердження у суспільстві толерантного ставлення до оточуючих, паритетності відносин, подолання гендерної асиметрії й нерівноваги, розвиток гендерної культури особистості. Нам імпонують умовиводи Л. Столярчук про те, що кожен педагог є джерелом інформації з притаманним кожному „власним

стилем викладання навчального матеріалу, обумовленим його гендерними особливостями...”, і від нього зокрема залежить „створення сприятливих умов для всебічного розкриття здібностей учнів і створення ситуації успіху” [11, с. 48].

Як відомо, освіта (загальна й професійна) є соціокультурним феноменом і виконує соціокультурні функції. Заклади освіти як інститути соціалізації формально висувають рівні вимоги щодо знань і поведінки представників обох статей, проте на практиці спостерігаються серйозні відмінності між наявними поведінковими схемами для хлопців і дівчат. Також існує виражений (хоча й негласний) поділ дисциплін на „чоловічі” й „жіночі”. У зв’язку з цим виникла нагальна необхідність у розробці спеціальних підходів до організації гендерно орієнтованого навчально-виховного процесу закладах освіти різних типів з метою подолання гендерних стереотипів, сприяння повноцінній самореалізації осіб обох статей у професійній діяльності та сімейному житті. Отже, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки і практики набула актуальності *гендерно орієнтована педагогіка*. На її розвиток вплинуло багато факторів, а посилення інтересу науковців і педагогів-практиків до проектування та впровадження результатів гендерних досліджень у галузі освіти детермінується певними суперечностями, серед яких виокремимо такі: суперечності між безперечними змінами культурних і соціальних стереотипів маскулінності й фемінності, послабленням поляризації жіночої і чоловічої соціальних ролей у суспільстві та необхідністю корекції позицій представників обох статей у питаннях гендерної ідентифікації; суперечності між зростанням зацікавленості гендерною проблематикою на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти і науки і відсутністю єдиної концепції гендерно орієнтованої освіти, яка б сприяла більш конструктивній взаємодії обох статей, зменшенню гендерної асиметрії в освітніх системах, що відображає явну або приховану нерівність за ознакою статі.

Взаємодія суб’єктів педагогічного процесу, побудована на засадах рівності статей, має сприяти подоланню упередженого ставлення до певних

статевовідповідних видів діяльності. Гендерно орієнтована педагогіка покликана забезпечувати рівноправність хлопців і дівчат у навчально-виховному процесі, зокрема, за умови [4, с. 155]:

- висування однакових педагогічних вимог, використання однакових тону й змісту звертання до хлопців і дівчат;
- формулювання статево нейтральних вимог щодо дотримання правил культури поведінки, уникнення нав'язування стереотипів;
- орієнтації на індивідуальний розвиток дитини, її здібності, уподобання, можливості у навчанні, оволодіння професійними вміннями, досягнення певного статусу у громадсько-політичній діяльності незалежно від статевої приналежності;
- заохочення дітей до спільних (за ознакою статі) занять, ігор, видів навчальної діяльності, уникнення статевого сепаратизму в спілкуванні;
- заохочення та однаковий доступ до користування навчальним, спортивним інвентарем, приладами;
- обговорення з учнями / ученицями проблем взаємостосунків статей, наголошення на їхній рівності та взаємозамінності у сім'ї та суспільстві;
- привернення уваги вихованців до нав'язування гендерних стереотипів ЗМІ, проявів сексизму, що принижує гідність жінок і чоловіків;
- демонстрація педагогічним колективом андрогінних, уникнення стевотипізованих моделей поведінки.

Мета гендерно орієнтованої освіти полягає не лише у формуванні правильного розуміння сутності моральних норм та установок щодо взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності. У процесі гендерно орієнтованого виховання відбувається розв'язання конкретних педагогічних завдань, серед яких виокремимо:

- формування соціальної відповідальності у взаєминах між жінками і чоловіками;
- плекання прагнення мати міцну сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства: рівноправність батька і матері в сім'ї, народження дітей;

- виховання здібності й потреби розуміти інших людей, почуття поваги до них і як до людей взагалі, і як до представників чоловічої / жіночої статі, здатності враховувати й поважати їх особливості в процесі спільної діяльності;

- формування здатності й прагнення оцінювати свої вчинки щодо інших людей із урахуванням статевої приналежності, розуміння позитивного й негативного вчинку у цих відносинах;

- сприяння усвідомленню себе представником своєї статі, що зумовлює адекватну самооцінку, почуття самоповаги, впевненість й успішність самореалізації;

- формування необхідних комунікативних навичок і взаєморозуміння, а також здатності приймати усвідомлені рішення щодо міжстатевих стосунків;

- виховання потреби і вміння дружити, любити.

На нашу думку, серед основних проблем педагогічної науки і практики має бути проблема виховання щасливої людини: хлопчика – майбутнього чоловіка, дівчинки – майбутньої жінки. Виходячи з цього, логічно поставити питання – чи сприяє сучасна школа формуванню особистості майбутніх жінок і чоловіків з достатнім розумінням специфічних соціальних функцій, обумовлених саме статевою приналежністю? Чи враховують педагоги у своїй роботі гендерні особливості учнів / учениць і наскільки вони володіють необхідними для цього знаннями? Аналіз даних анкетного опитування педагогів [9] свідчить про те, що найбільші труднощі вони відчують у діяльності, пов'язаній із здійсненням диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток.

Вищевикладене дає підстави для висновку про актуальність формування, поглиблення гендерної освіченості педагогів не лише у під час навчання у педагогічному навчальному закладі, а й у системі післядипломної освіти, у ході самоосвіти. У зв'язку з цим науковий і практичний інтерес становить діяльність Центру гендерної освіти, створеного при Студентській соціальній службі для молоді Житомирського державного університету імені Івана Франка у квітні 2007 р. Мета діяльності Центру – пропаганда та поширення гендерних знань,

підвищення рівня гендерної культури молоді, стимулювання гендерної самоосвіти, а також інтеграція гендерного підходу у навчально-виховний процес закладів освіти різних типів. Серед основних напрямів діяльності Центру виокремимо:

- ✓ створення інформаційних ресурсів із гендерної проблематики для суб'єктів освітнього процесу;
- ✓ реалізація гендерного підходу у процесі навчально-виховної діяльності студентів;
- ✓ сприяння формуванню коаліції навчальних закладів, зацікавлених у поширенні гендерної освіти;
- ✓ розробка і сприяння впровадженню навчальних курсів із гендерної тематики у вищій та загальноосвітній школі;
- ✓ організація і проведення гендерних досліджень, науково-методичних семінарів, конференцій для викладачів, студентів, учителів загальноосвітніх шкіл;
- ✓ здійснення просвітницької діяльності з метою популяризації ідеї розвитку суспільства на паритетних засадах [7].

Водночас, як показало наше дослідження, запровадження гендерного компоненту до навчальних програм ВНЗ стосується переважно історичних, психологічних, соціологічних, правових, філологічних і біологічних дисциплін. Щодо гендерно орієнтованої підготовки педагогів, то тут ситуація зовсім невтішна. У поодиноких ВНЗ читаються спецкурси з гендерної проблематики. Кількість вітчизняних педагогів-практиків, науковців, які розуміють важливість гендерної освіченості фахівців, поки що є досить обмеженою. Ще вужчим є коло гендерно орієнтованих чиновників у галузі освіти. Було б доречним, якби вони підтримали ініціативу запровадження гендерно орієнтованих складових у систему підготовки майбутніх педагогів. Недостатньою є адаптованість гендерних програм до викладання дисциплін педагогічного циклу [Аніщенко, с. 100]. Незважаючи на наказ МОН України №839 від 10.09.2009 р. „Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту” [8], суттєвих зрушень у

цій галузі не відбулося.

Насамкінець зазначимо, що гендерно орієнтований підхід у галузі педагогічної освіти спрямований на врахування особливостей мислення, поведінки, спілкування, пам'яті, сприйняття та ін. тих, хто навчається, що сприятиме більш дієвій професійній адаптації студентів / студенток до майбутньої діяльності, їхній творчій самореалізації, уникненню конфліктних ситуацій, індивідуалізації навчання, подоланню гендерних стереотипів тощо. Упровадження гендерного компонента у педагогічний процес також має сприяти гармонізації відносин між хлопцями і дівчатами, розкриттю їхнього особистісного потенціалу, успішній самореалізації у професійному та сімейному житті, розвитку партнерських стосунків суб'єктів педагогічної взаємодії чоловічої і жіночої статі.

Отже, не викликає сумнівів те, що гендерно освічений педагог обов'язково є чуйною людиною. За М. Рубакіним, чуйність – це „чутливість до навколишнього життя, це своєрідна „освіченість почуттів”, і симпатії, й антипатії, витонченість, уміння помічати в інших людях і у всьому оточуючому не тільки риси, які різко впадають в очі, а ще й ледь помітні відтінки, і переливи їх у просторі і часі...” [10]. Саме гендерна чуйність як якість педагога виражається у здатності усвідомлювати і моделювати вплив соціального середовища на особистість, реагувати на прояви сексизму. Водночас гендерно чуйний, освічений педагог покликаний здійснювати корекцію процесу соціалізації молоді у залежності від статі в епоху глобальних соціально-економічних і культурологічних трансформацій.

Перспективними напрямками досліджень вважаємо проблему гендерної асиметрії у галузі освіти, проектування та впровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, спрямованих на подолання гендерних стереотипів.

Література

1. Аніщенко О.В. Гендерні дослідження у педагогічній науці та практиці: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – Ніжин: НДУ ім.

М. Гоголя, 2008. – 152 с.

2. Биери П. Что значит быть образованным человеком? Речь на открытии Педагогического колледжа в Берне / Петер Биери // Отечественные записки. – 2008. – №1 (40). – С. 8-14.

3. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

4. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посібн. / Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. – К.: ВЦ „Академія”, 2004. – 308 с.

5. Лактіонова Г.М. Гендерне виховання / Г.М. Лактіонова // Енциклопедія освіти / АПН України; авт. кол.; гол. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 128-129.

6. Новиков А.М. Понятие «образованность» в постиндустриальном обществе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 15.01.2011 <<http://www.anovikov.ru/artikle/obrazov.htm>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

7. Остапчук О.Л. Центр гендерної освіти: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступа: 15.01.2011 <<http://eprints.zu.edu.ua/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

8. Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту: наказ МОН України №839 від 10.09.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: 15.01.2011 <<http://osvita.ua/legislation/other/4849>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

9. Прокопчик Е.Г. Анализ психолого-педагогической подготовки учителя общеобразовательной школы к работе по формированию гендерной культуры учащихся [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 9.12.2010 <<http://www.humanities.edu.ru/db/msg/44508>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

10. Рубакин Н.А. Что такое образованный, интеллигентный человек (1911 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 12.11.2010 <<http://human-life.narod.ru/files/042v.html>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

11. Столярчук Л.И. Гендерное образование: теоретические аспекты // Среднее профессиональное образование. – 2005. – №8. – С. 48-49.

Елена Анищенко

**Гендерная образованность учителей – актуальная проблема
педагогической науки и практики**

Аннотация. Публикация содержит анализ проблемы гендерной образованности педагогов. Акцентируется внимание на необходимости внедрения дифференцированного подхода к воспитанию мальчиков и девочек, учета педагогом гендерных особенностей учащихся, формирования партнерских отношений между разнополюми субъектами педагогического процесса.

Ключевые слова: образованность, гендер, гендерная образованность педагогов, гендерное воспитание, гендерный подход в образовании.

Olena Anishchenko

**The gender formed of teachers is the issue of the day
of pedagogical science and practice**

Summary. The publication contains the analysis of problem of teaching of adults on production. The basic forms of preparation, retraining, in-plant training of working shots are described. Attention on the questions of the educational and methodical providing of professional preparation of adults on production is accented.

Keywords: teaching on production, andragogical approach, adult education, educational and methodical providing.